

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАЇКАННЯМ У ПРОЦЕСІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ»**

Виконала:
здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія
Вікторія СУШАНИН

Науковий керівник: **Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії і спеціальних методик

Рецензент: **Олена ВЕРЖИХОВСЬКА**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретичні основи проблематики заїкання у психолого-педагогічній літературі	
1.1. Етіологія, симптоматика та патогенез заїкання.....	7
1.2. Причини заїкання у дітей.....	20
1.3. Комплексні системи корекційної роботи з дошкільниками із заїканням.....	22
1.4. Порухення спілкування у дошкільників із заїканням.....	26
1.5. Сучасні методики корекції заїкання у дітей дошкільного віку.....	30
Висновки до розділу.....	35
Розділ II. Опис сутності та методики проведення констатувального та формувального етапів дослідження	
2.1. Опис методики психолого-педагогічного та логопедичного обстеження дітей із заїканням.....	38
2.2. Опис результатів проведеного обстеження.....	46
2.3. Методика роботи з подолання заїкання у дітей старшого дошкільного віку з використанням логоритміки.....	51
2.4. Рекомендації батькам щодо формування мовлення у дошкільників із заїканням.....	65
Висновки до розділу.....	68
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	79

Вступ

Актуальність дослідження. Спілкування виступає необхідною умовою буття людей, без якого неможливе повноцінне формування не лише окремих психічних функцій, процесів та властивостей людини, а й особистості взагалі.

Заїкання є одним з поширених, складних і тривалих порушень мовленнєвого розвитку. Воно характеризується складним симптомокомплексом та, у ряді випадків, невисокою ефективністю корекції. Виникаючи, найчастіше, у період найактивнішого формування мовлення (2-6 років), заїкання обмежує комунікативні можливості дитини, ускладнює соціальну адаптацію.

Наукова розробка проблеми заїкання у логопедії пов'язана з іменами психіатрів І. Сікорського, В. Гіляровського. У сучасних дослідженнях М. Піддякова, С. Коноплястої, Л. Артемової, Г. Волкової, І. Мартиненко, Н. Чередніченко, Ю. Пінчук, В. Тищенко, М. Шеремет та ін. ставиться питання розробки та відбору спеціальних методик для подолання заїкання у дітей.

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях розроблялися та висвітлювалися різні аспекти розвитку навичок спілкування. Механізми онтогенетичного формування комунікативних вмінь та навичок вивчалися В. Сухомлинським, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Гвоздевим, С. Дорошенко, Н. Виноградовою, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій, І. Лапшиною, Н. Луцан, Н. Жинкіним, Л. Паламар, Л. Шадріною. Вивчення процесів спілкування у дітей з різними порушеннями

мовленнєвого розвитку дошкільного віку розглядалася дослідниками, науковцями логопедами, педагогами методистами: Н. Гавриловою, О. Правдіною, С. Коноплястою, О.Ткач, Р. Левіною, В. Лубовським, І. Марченко, О. Мастюковою, О. Мілевською, В. Петровою, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В.Тищенко, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.

Відповідно до вказаних поглядів: спілкування одна із основних умов розвитку дитини, найважливіший компонент формування особистості, є провідним видом людської діяльності, спрямованим на пізнання і оцінку себе опосередковано через інших людей. Реальність та необхідність спілкування визначено спільною діяльністю: щоб жити люди змушені взаємодіяти, тому з цієї точки зору важко переоцінити вплив спілкування на якість людського життя.

Існуюча система прийомів, методів та логопедичних технік корекції заїкання, спрямована на становлення правильного мовлення недостатньо ефективна. Попри існування окремих напрямів корекції заїкання, особливого значення набуває комплексний вплив як цілісна модель. Таким чином, складаються протиріччя між:

- зростаючою потребою у ефективній системі корекції заїкання та недостатньою узгодженою спрямованістю корекційних заходів;
- практичною потребою науково обґрунтованих корекційних методик, що сприяють виправленню заїкання, які відображають систематизацію методів, засобів, форм та прийомів логопедичної роботи та їх недостатньою теоретичною розробленістю;

Важливе включення формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням як напрямку у комплексну систему логопедичної роботи із подолання заїкання. Що обумовило формулювання теми кваліфікаційної роботи, як: «Формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням у процесі логопедичної роботи».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати модель логопедичної роботи з формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням.

Об'єкт дослідження: процес спілкування дошкільників із заїканням.

Предмет дослідження: логопедична робота з формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням.

Гіпотеза дослідження: логопедична робота з формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням буде ефективною, якщо: буде організована на основі системного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів; буде створено умови для реалізації комплексного підходу до корекції заїкання.

Відповідно до мети, предмету та висунутої гіпотези дослідження були поставлені **завдання:**

1) на основі міждисциплінарного аналізу теоретичної та методичної літератури вивчити стан проблематики виникнення, діагностики, диференціації та корекції заїкання;

2) теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати модель логопедичної роботи з формування навичок спілкування у дошкільників із заїканням;

3) кількісно та якісно описати результати проведеного дослідження;

4) обґрунтувати і сформулювати висновки проведеної роботи.

Методи дослідження:

- організаційні методи (порівняльний, комплексний);
- емпіричні методи (аналіз медичної документації (клінічних та параклінічних даних); спостереження, анкетування; констатувальний, формувальний та контрольний експерименти);
- методи обробки отриманих даних (якісний та кількісний аналіз, наукового узагальнення).

Елементи наукової новизни полягають в уточненні окремих аспектів походження порушень спілкування при заїканні.

Практичне значення отриманих результатів обумовлене можливістю використання практичного матеріалу для обстеження, розвитку та корекції навичок спілкування у дошкільників із заїканням логопедами, вихователями спеціальних груп закладів дошкільної освіти та батьками дітей із заїканням.

База дослідження: заклад дошкільної освіти №39 „Журавлик” комбінованого типу Ужгородської міської ради, м. Ужгород Закарпатської області.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел.

Висновки

Заїкання є одним з поширених, складних і тривалих порушень мовленнєвого розвитку. Воно характеризується складним симптомокомплексом та, у ряді випадків, невисокою ефективністю корекції. Виникаючи, найчастіше, у період найактивнішого формування мовлення (2-6 років), заїкання обмежує комунікативні можливості дитини, ускладнює соціальну адаптацію.

Переживання, як форма вираження емоцій і почуттів пов'язуються з самим порушенням, з труднощами у мовленнєвому процесі, з неблагополуччям у спілкуванні, образливим ставленням з боку оточуючих, незадоволеністю собою, власним мовленням, своїми вчинками тощо. Менш виражені неприємні переживання, пов'язані з нереалізованою потребою вільного спілкування з оточуючими, можуть супроводжуватися емоціями, почуттями та станами невдоволення, пригніченості, апатії, тривожності, побоювання, страху, напруженості, дратівливості, похмурості, сильною зміною настрою та ін.

Для правильного прогнозування ефективності логопедичної роботи, вибору необхідних напрямків та форм корекційного впливу велике значення мають дані психолого-педагогічного та логопедичного обстеження дитини.

У ході експерименту було обстежено четверо дітей 6-річного віку із заїканням.

При зборі анамнестичних даних слід зазначити, що у більшості дітей не відзначалася наявність мовленнєвих, нервово-психічних порушень у батьків та родичів. В анамнезі дошкільників із заїканням, зазначені особливості перебігу вагітності та пологів.

Розвиток заїкання протікало так:

У дітей 50% (2 дитини) заїкання з'явилося у віці чотирьох років, у половини дітей – у віці п'яти років. Домінуючою причиною заїкання став переляк.

На момент вступу дітей до закладу дошкільної освіти (за висновком ІКЦ) та обстеження мовлення були відмічені судоми клонічної форми у 75% (3 дітей). У

25% дітей (1 дитина) виявлено судоми тонічної форми. Звертаючи увагу на форму судом, необхідно звернути увагу і на ступінь їх виразності.

У 75% (3 дітей) судоми виникають у голосовому відділі мовленнєвого апарату; у 25% дітей (1 дитина) у ділянці дихального апарату.

Лицьові судоми виникають у 75% (3 дітей), губні – у 25% дітей (1 дитина). Як показало медичне обстеження, у 1 дитини виявилися ознаки органічного ураження мозку, що свідчить про органічний характер порушення. Слід зазначити, що у 75% (3 дітей) визначене функціональне заїкання.

У період безпосереднього спілкування з дітьми було відмічено, що 75% (3 дітей) вдаються до використання захисних прийомів. Деякі діти намагаються застосовувати у мовленні якомога простіші слова, використовують непотрібні слова. Діти в момент спілкування терли ніс або вухо, виконували різні супутні рухи пальцями рук, притопували ногами.

Загальний розвиток у 75% (3 дітей) відповідає віковій нормі. Ці діти володіють відомостями про себе, розуміють родинні зв'язки, але мають недостатній рівень уявлень про навколишню реальність. У 25% дітей (1 дитина) загальний розвиток не відповідає віковій нормі, не достатній рівень уявлень про себе та уявлень про навколишню дійсність. Так, 75% (3 дітей) здатні організувати гру, адекватно використовують іграшки, можуть довго грати з однією іграшкою, супроводжують гру мовленням, 25% (1 дитина) грає мовчки. Всі діти гостро реагують на зауваження (плачуть, засмучуються). У стані психічних функцій виявлено такі особливості: 75% дітей (3 дитини) мають середній рівень сприйняття кольору, форми, просторових відносин, 25% (1 дитина) – низький рівень.

У 75% (3 дітей) переважає недостатня стійкість уваги, слабе переключення, розсіяність, мають середній рівень розвитку пам'яті, не мають достатньої швидкості запам'ятовування і точності відтворення, недостатній рівень розвитку мислення.

У стані загальної моторики та тонких рухів пальців рук, мимічної та артикуляційної моторики виявлено такі особливості: у 75% (3 дітей) точне та одночасне виконання проб із напруженістю, скутістю рухів; в однієї дитини порушення темпу виконання рухів, не знання провідної руки; невпевненість виконання. При дослідженні статичної координації 75% (3 дитини) були здатні утримати задану позу, але роблять це з напруженням; сильно розгойдувалися з боку в бік, балансували тулубом, а 1 дитині було важко утримувати пози (різко виражене балансування), сходять з місця або робить наляється в сторону.

У 25% дітей (1 дитина) рухи напружені та невідповідні. Є порушення координації рухів рук та ніг, тонкої моторики рук, артикуляційної моторики. Найбільш виражені порушення відзначаються в мимічній, артикуляційній та тонкій моториці рук, особливо страждає динамічний праксис.

Так, 75% дітей (3 дитини) мають досить виразну миміку при виконанні проб, одна дитина має недостатньо виразну миміку; мимічна картина нечітка; рух не вдається.

Далі було обстежено різні види мовлення: синхронне, відображене, ритмічне, шепітне. В результаті були отримані дані, що у всіх дітей порушене самостійне мовлення, у 75% (3 дітей) незначно – відображене, у 25% дітей (1 дитина) – синхронне.

За підсумками обстеження було встановлено, що 75% дошкільників (3 дітей) мають невротичну форму заїкання; 25% дітей (1 дитина) має неврозоподібну форму заїкання.

Аналіз результатів обстеження показав необхідність розробки спеціальної корекційної програми, спрямованої на розвиток темпоритмічної сторони мовлення дошкільників на основі використання засобів логоритміки.

Мета програми: корекція заїкання з допомогою поєднання слова та руху. Основні завдання програми: активізувати вищу психічну діяльність через розвиток зорової та слухової уваги та сприймання; розвивати та збільшувати

обсяг зорової пам'яті; розвивати та вдосконалювати артикуляційну, дрібну та загальну моторику; формувати чіткі координовані рухи у взаємозв'язку з мовленням; розвивати мелодико-інтонаційні та просодичні компоненти мовлення, творчу фантазію та уяву.

Програма включала такі види вправ:

Ходьба та орієнтування у просторі. Динамічні вправи на регуляцію м'язового тону розвивають уміння розслабляти та напружувати групи м'язів.

Артикуляційні вправи готують апарат артикуляції дитини до постановки звуків. Робота над артикуляцією дозволяє уточнити правильну звуковимову, розвиває рухливість язика, щелеп, губ, зміцнює м'язи глотки. Дихальна гімнастика коригує порушення мовленнєвого дихання, допомагає виробити діафрагмальне дихання, а також тривалість, силу та правильний розподіл видиху.

Фонопедичні та оздоровчі вправи для горла розвивають основні якості голосу – силу та висоту, зміцнюють голосовий апарат.

Вправи на розвиток уваги та пам'яті розвивають усі види пам'яті: зорову, слухову, моторну. Активізується увага дітей.

Чистомовки допомагають автоматизувати звуки, тренують виконувати правильні рухи, відпрацьовується чітка, ритмічна вимова фонем і складів.

Мовленнєві ігри можуть бути представлені у різних видах: ритмічні декламації без музичного супроводу, ігри зі звуком, ігри з грою на дитячих музичних інструментах, театральні етюди, ігри-діалоги.

Ритмічні ігри розвивають відчуття ритму, темпу (акцентуації акцентованої частини такту), що дозволяє дитині краще орієнтуватися у ритмічній основі слів, фраз.

Спів пісень та вокалізації розвивають пам'ять, увагу, мислення, емоційну чуттєвість та музичний слух; зміцнюється голосовий апарат дитини, автоматизуються голосні звуки.

Пальчикові ігри та казки. Розвиток рухливості пальців безпосередньо пов'язаний з мовленнєвим розвитком, тому, розвиваючи дрібну моторику пальців рук, ми сприяємо швидкому розвитку мовлення. Елементарна гра на дитячих музичних інструментах розвиває дрібну моторику, відчуття ритму, темпу, покращує увагу, пам'ять, інші психічні процеси.

Театральні етюди. Мімічні та пантомімічні етюди розвивають мімічну та артикуляційну моторику (рухливість губ та щік), пластичність та виразність рухів дітей, їх творчу фантазію та уяву. Це зміцнює у дошкільників почуття впевненості у собі, можливість точніше керувати своїм тілом, виразно передавати у русі настрій і образ.

Комунікативні ігри формують у дітей вміння побачити в іншій людині її переваги; сприяють поглибленню усвідомлення сфери спілкування; долучають до співпраці.

Рухливі ігри, хороводи, фізхвилинки тренують дітей у координації слова та руху, розвивають увагу, пам'ять, швидкість реакції на зміну рухів. На основі програми було розроблено систему занять для дошкільників із заїканням.

На заняттях використовувався різноманітний матеріал: ігри зі словами та співом, комунікативні ігри, а також різні вправи для формування основних рухів, орієнтування у просторі, для розвитку почуття темпу та ритму, чіткого перемикання рухів, на розвиток мовленнєвого та немовленнєвого дихання, голосу та артикуляції.

Логопедична робота побудована на основі логопедичного обстеження та диференціальної діагностики зі складанням індивідуального корекційно-розвивального маршруту. Робота ведеться із зростанням рівня складності мовленнєвих вправ залежно від різного ступеня загального мовленнєвого розвитку дітей. Звідси і рекомендована послідовність: відображене мовлення; завчання фраз; розповідь за картинкою; відповіді на запитання; спонтанне мовлення.

Список використаних джерел:

1. Березан О.І. Неврологічні основи логопедії: Навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 – «Корекційна освіта» / О.І. Березан. – Полтава: Друкарня ПП Ткалич А.М. – 2008. – 92 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
3. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.
4. Довідник вчителя-логопеда / [авт.-упор. С.М. Лупінович] – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 112 с.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 1. – 427 с.
6. Івахненко В. М. Корекція вад мовлення засобами театральної педагогіки / В.М. Івахненко // Логопед. – 2012. – № 7. – С. 2-5.
7. Игры в логопедической работе с детьми: Пособие для логопедов и воспитателей детских садов: / Под ред. В.И. Селиверстова. – К.: Радянська школа, 1985. – 185 с.
8. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.
9. Казачанська І. М. Подорож до лісової школи: корекційно-розвивальні арттерапевтичні заняття / І. М. Казачанська // Логопед – 2012. – № 7. – С. 23-27.
10. Каменєва-Замараєва Т.В., Рудяк Л.В., Тимошенко Л.М. Розмовник. Логопедичні завдання для роботи вихователя. – Х.: Вид.група «Основа», 2013. – 256 с.
11. Канарська М. В. Психотерапія в логопедичній практиці / М.В. Канарська // Логопед. – 2013. – № 5. – С. 19-21.
12. Конопляста С.Ю., Риолаля від А до Я: Монографія. – К.: Книга-плюс. – 2016. – 312 с.

13. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
14. Киричук О.В. Проблема спілкування як об'єкт педагогічних досліджень // Радянська школа. – 1973. – № 6. – С. 5-14.
15. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.
16. Кудярьська Т.Р. Виховання та навчання дітей з мовними порушеннями в умовах модернізації освіти / Т.Р. Кудярьська // Логопед. – 2011. – № 8. – С. 17-18.
17. Кудярьська Т.Р. Врахування структури порушення під час організації корекційної роботи / Т.Р. Кудярьська // Логопед. – 2012. – № 2. – С. 2-4.
18. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984. – 289 с.
19. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
20. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. – 269 с.
21. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.
22. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
23. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
24. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.
25. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: НДІ педагогіки України, 1991. – 198 с.

26. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: [Науково-методичний посібник] / Н.В. Манько. – К.: КНТ, 2008 – 256 с.

27. Марченко. І.С., Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). [Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів.]. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.

28. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вакуленко, О.І. Мельничайко та ін. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.

29. Овчиннікова Т.С. Музика, ритм і співи в логопедичній роботі. Методичний посібник для логопедів, учителів, вихователів і музикальних керівників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів / Т.С. Овчиннікова, Л.О. Федорович / За наук. ред. Л.О. Федорович. – Кременчук: Християнська Зоря, 2009. – 88 с.

30. Олійник Г.А. виправлення недоліків звуковимови й мовлення в учнів: [Метод. Посібник] / Г.А. Олійник, за ред. О. Давидова. – К.: Основа. –1997. – 306 с.

31. Пінчук Ю.В. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л' / Ю.В. Пінчук, Л.Л. Циба. – К.: КНТ, 2007. – 215 с.

32. Плиска О. І. Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем: Посібник. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 285 с.

33. Психотерапія в логопедичній практиці: Методичні рекомендації / Укладач Н.М. Ушанська. – К.: РУМК, 1992. – 24 с.

34. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта. 1992. – 176 с.

35. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Магістр-8, 1997. – 256 с.

36. Савченко М.А., Методика виправлення вад вимови фонем у дітей: Навчальний посібник. – Тернопіль: Мандрівець. – 2011. – 160 с.
37. Савчин М. Педагогічна психологія. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 142 с.
38. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144 с.
39. Селиверстов В.И. Заикание у детей: Психокоррекционные и дидактические основы логопедического воздействия. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 208 с.
40. Словарь практического психолога / Составитель С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
41. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.
42. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.
43. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.
44. Социальная психология личности в вопросах и ответах / Под редакцией В.А. Лабунской. – Кишинев: Гардарика, 1999. – 397 с.
45. Спеціальна педагогіка: [понятійно-термінологічний словник] / За ред. акад. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.
46. Таранов П.С. Приемы влияния на людей. – Симферополь: Таврия, 1995. – 496 с.
47. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.

48. Тарасюк А.І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із сенсорною алалією Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2020. – С.234-329.

49. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 148 с.

50. Тишина Л.А. Влияние словарной работы на развитие связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи / Л.А. Тишина, Г.Р. Кузахметова // Логопедия. – 2007. – №2. – С.59-63.

51. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.

52. Ручко С.М. Организация взаимодействия учителя-логопеда и воспитателей в коррекционной работе: на материале лекс. темы "Домашние животные" / С.М. Ручко // Логопед. – 2011. – № 5. – С. 10-16.

53. Федорович Л.О. Конспекти логоритмічних занять із дітьми дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / ЛО. Федорович, Я.О. Пищалка. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС»ЛТД. – 2009. – 288 с.

54. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопеди. – М.: Просвещение, 1989. – 317 с.

55. Чевелева Н.А. Исправление заикания у школьников в процессе обучения. – М.: Просвещение, 1978. – 241 с.

56. Хілько Г. О. Логоритміка для дітей-логопатів дошкільного віку / Г.О. Хілько, І.М. Зятіна // Логопед. – 2013. – N 8. – С. 40-45.

57. Хрестоматія з логопедії / За ред. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К.: КНТ, 2006. – 361 с.

58. Шеремет М.К. Корекція просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією: навч.-метод. посіб. / М.К. Шеремет, О.В. Боряк. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка,

2013. – 192 с.

59. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. – К.: Голос. – 2009. – 244 с.

60. Школьник С.Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей-дошкільників, що мають вади мовлення. – Харків: Торнадо. – 1999. – 80 с.